

RTWP 4(2004-2008), 119-134

Ks. Piotr Tomasik

UKSW

PISMO ŚWIĘTE W NAUCZANIU RELIGII MŁODZIEŻY GIMNAZJALNEJ¹

Zmiany, jakie dokonały się w teologii praktycznej w ubiegłym stuleciu, doprowadziły do przywrócenia Pismu świętemu właściwego miejsca w katechezie. Jednostronne *wykorzystywanie* Biblii, obecne we wcześniejszych modelach katechetycznych, zostało zastąpione katechezą, która czerpała z Pisma świętego jako ze źródła. Wydaje się, iż jest to proces, który na trwałe umieścił katechezę biblijną w samym sercu wysiłków katechetycznych. Nie oznacza to jednak, iż proces ten nie rodzi pewnych problemów. Jednym z problemów jest mentalność współczesnego człowieka, zwłaszcza człowieka młodego, żyjącego w świecie

---

¹ W artykule używam następujących skrótów:

CT – Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska „Catechesi tradendae”* (16 X 1979)

DOK – Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Dyrektorium ogólne o katechizacji* (15 VIII 1997)

EK – *Encyklopedia katolicka*, Lublin 1973-

IPSK - Papieska Komisja Biblijna, *Interpretacja Pisma Świętego w Kościele* (23 IV 1993)

KKK – *Katechizm Kościoła Katolickiego* (8 XII 1992)

KO – II Sobór Watykański, *Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym „Dei Verbum”* (18 XI 1965)

PDK – Konferencja Episkopatu Polski, *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce* (20 VI 2001)

PPKO – *Podstawa programowa kształcenia ogólnego poszczególnych typach szkół. Załącznik do Rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z 6 XI 2003 r. zmieniającego rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół*, „Dziennik Ustaw” 2003, nr 210, poz. 2041.

pluralistycznym i zlaicyzowanym, w którym *sacrum* jakby umarło, stało się nieczytelne czy też rozluźniło swój związek z religią objawioną². Świat ten, z uwagi na dokonującą się na naszych oczach rewolucję informatyczną, jest również mniej podatny na słowo, a bardziej na obraz. I to jest dość istotna bariera, jeśli chodzi o głoszenie Słowa Bożego, zwłaszcza współczesnej młodzieży, przecież bardziej podatnej i bardziej zakorzenionej w tym świecie *wirtualnym*.

W niniejszym artykule postaram się najpierw scharakteryzować katechezę biblijną, następnie ukazać dwojaką specyfikę: nauczania religii młodzieży dorastającej i gimnazjum jako szkoły, w celu zarysowania możliwości i ograniczeń katechezy biblijnej w ramach gimnazjalnej lekcji religii.

Charakterystyka katechezy biblijnej

Głównym zadaniem katechezy biblijnej – według *Dyrektorium ogólnego o katechizacji* – jest pomoc w *interpretowaniu aktualnego życia ludzkiego w świetle doświadczeń przeżywanych przez naród izraelski, przez Jezusa Chrystusa i przez wspólnotę eklezjalną, w której Duch Chrystusa ciągle żyje i działa*³. Katecheza ta pozwala *poznać słowa i czyny, przez które Bóg objawił się ludzkości: wielkie etapy Starego Testamentu, przez które przygotował drogę Ewangelii; życie Jezusa, Syna Bożego, wcielonego w łonie Maryi, który przez swoje czyny i nauczanie doprowadził Objawienie do pełni; historię Kościoła, która przekazuje Objawienie*⁴. Jednocześnie dokument wskazuje, iż Słowo Boże przekazywane jest na dwa równoważne i komplementarne sposoby: *jako opowiadanie historii zbawienia i jako wyjaśnianie symbolu wiary. Pismo święte i Katechizm Kościoła Katolickiego powinny inspirować tak katechezę biblijną, jak i katechezę doktrynalną*⁵. Można zatem zauważyć, iż *Dyrektorium ogólne o katechizacji* proponuje katechezę opartą na Słowie Bożym, zawartym w Tradycji i Piśmie świętym, katechezę, która nie będzie ani jedynie

² S. BIELECKI, *Zanik sacrum we współczesnym świecie jako problem pastoralny*, „Roczniki Teologiczne” 2004, z. 6, s. 49-53.

³ DOK 117.

⁴ DOK 108.

⁵ DOK 128.

doktrynalna, ani też jedynie biblijna⁶. Widać w tym ujęciu dbałość, aby nie został zapoznany eklezjalny charakter katechezy. Dla katechezy biblijnej takie ujęcie ma zasadnicze znaczenie. Oznacza ono, iż prawidłowym jej schematem jest ukazywanie Biblii jako księgi Kościoła, interpretacji w Kościele, we wspólnocie wiary, w kontekście wiary Kościoła, Ludu Bożego na przestrzeni całej historii⁷.

Polskie *Dyrektorium katechetyczne* odnosi się nie tyle do katechezy biblijnej jako całości, co raczej poświęca dość dużą uwagę elementowi biblijnemu. Element ten uznaje za *pierwszy i podstawowy*⁸. W dokumencie podkreśla się jedność obu Testamentów, stanowiącą fundament chrystocentryzmu katechezy, zwraca się uwagę na konieczność odniesienia lektury biblijnej do historii zbawienia, a także nieodzowności *pamiętania o literackich i teologicznych zasadach interpretacji Biblii*⁹. *Dyrektorium – za Katechizmem Kościoła Katolickiego* – przypomina trzy podstawowe zasady teologiczne czytania Pisma świętego¹⁰:

- zasadę jedności Pisma Świętego;
- zasadę czytania Pisma Świętego w żywej tradycji Kościoła;
- zasadę uwzględniania analogii wiary¹¹.

Ze współczesnych dokumentów Kościoła należy także przypomnieć brzemiennej w skutki dla omawianego zagadnienia instrukcję Papieskiej Komisji Biblijnej, zatytułowaną *Interpretacja Pisma Świętego w Kościele*. Dokument ten zaznacza, że tylko *znikoma część tekstów biblijnych* może być wykorzystana w katechezie. Jednocześnie należy pamiętać, że nie wolno ograniczyć się tylko do wątków narracyjnych, gdyż powinno się wprowadzać w proces katechetyczny *wyroczenie prorockie, nauki mądrościowe i wielkie mowy Jezusa*. Ewangelie winny być w trakcie katechezy tak referowane, by katechizowany spotkał się z Chrystusem, usłyszał Jego wezwanie i dał osobistą odpowiedź wiary. Odnośnie do tekstów prorockich zaleca się, by przedstawiać je jako apel do chrześcijan dziś żyjących. Wreszcie teksty pouczeń winny być dobierane i prezentowane tak, by nie

⁶ Zob. zwłaszcza DOK 30 oraz 95.

⁷ Zob. DOK 105.

⁸ PDK 58.

⁹ PDK 59-61.

¹⁰ KKK 112-114; PDK 61.

¹¹ Chodzi tu o uwzględnianie spójności prawd między sobą i w całości planu Objawienia.

budować jednostronnego obrazu etyki samych tylko wymagań, a raczej by ukazać Pismo święte jako rzeczywiście Dobrą Nowinę o zbawieniu całego rodzaju ludzkiego¹².

Tak ukazane ramy katechezy biblijnej pozwalają na sformułowanie celów i zadań, jakie ta katecheza ma do wypełnienia. Katecheza biblijna ma na celu wprowadzić w dialog między Bogiem i człowiekiem. J. Charytański wskazuje na dwie bariery tego dialogu. Pierwsza to przesyt, jaki może nastąpić z powodu zbyt częstego odnoszenia się i cytowania perykop biblijnych. Nie chodzi o takie *ubiblijnienie* katechezy, by zastąpić definicje neoscholastyczne nowymi, zaczerpniętymi z Pisma świętego, które pozostałyby *zwrotami wyuczonymi, zapamiętanymi słowami, w najlepszym wypadku zrozumiałymi jako tako określeniami czy może pojęciami*. Druga bariera spowodowana jest różnicą *między słowem Pisma świętego a współczesnym człowiekiem* i dotyczy czasu, kultury, języka i mentalności. Aby tekst biblijny zapoczątkował dialog Boga ze współczesnym człowiekiem, potrzebne jest w trakcie katechezy przerzucenie mostu ponad barierami. Słowo Boże zawarte w Biblii nie jest bowiem zwrócone ku przeszłości, a w trakcie katechezy nie można traktować go jedynie jako pomnika literatury czasów minionych. W Piśmie świętym Bóg dziś – tak jak przed wiekami – *zwraca się do ludzi, interesuje się nimi, obejmuje ich swoją miłością, powołuje do wspólnoty z sobą. Ten apel (...) jest wezwaniem skierowanym także do współczesnego człowieka. Stawia go wobec konieczności podjęcia decyzji, a jednocześnie odkrycia swej istoty*. Cel katechezy biblijnej zostanie wypełniony, gdy perykopy zostaną poddane *interpretacji aktualizującej i angażującej*. Zadaniem katechety jest w takim ujęciu obudzenie w katechizowanych pytań i problemów, uczynienie z nich pytań ważnych, wskazanie, iż Słowo Boże może te kwestie oświetlić i pomóc rozwiązać¹³. Cel katechezy biblijnej to – innymi słowy – zapoczątkowanie osobistego dialogu katechizowanego z Bogiem, dialogu, który odbywa się wciąż we wspólnocie kościelnej, skoro czytanie Pisma świętego ma dokonywać się w żywej tradycji Kościoła.

Cel katechezy konkretyzowany jest przez jej zadania. Najpełniejszego i jednocześnie najbardziej syntetycznego zestawienia zadań kate-

¹² IPSK, IV C 3.

¹³ J. CHARYTAŃSKI, *W kręgu zadań i treści katechezy*, Kraków 1992, s. 52-55.

chezy biblijnej w literaturze polskiej dokonuje Z. Marek w swojej fundamentalnej książce pt. *Biblia w katechetycznej posłudze Słowa*. Wskazuje on, iż katecheza ma pouczać, iż Biblia opowiada o Bogu działającym na rzecz człowieka oraz przekazuje świadectwa wiary o Bogu obecnym w ludzkiej historii. Stąd katecheza winna odnosić się do pytań o to, w jakiego Boga wierzy autor opowiadania, a także jakie znaczenie dla niego i innych ludzi ma Bóg, o którym opowiada. Katecheza biblijna winna także uwzględniać fakt, iż Pismo święte przekazuje nadzieję leżącą poza granicami ludzkich oczekiwań.

W przekazie katechetycznym odnoszącym się do Biblii konieczne jest również uwzględnienie faktu, iż Biblia stanowi dokument literacki. W różny zatem sposób należy traktować rozmaite typy perykop, o jakich wspominała wzmiankowana instrukcja Papieskiej Komisji Biblijnej. Wątki narracyjne winny być przedstawiane tak, by nabierały nowego religijnego znaczenia, opowiadania historyczne muszą koniecznie być ujmowane w kontekście starożytnego sposobu traktowania historii: dla historyków były ważne nie same tylko fakty, ale również nauka moralna, jaka z wydarzeń minionych przekazywana jest ludziom współczesnym. Z kolei zrozumienie tekstów literatury profetycznej możliwe jest, gdy uczniowie uświadomią sobie, że prorocy nie tyle byli zwiastunami przyszłości, co przede wszystkim wzywali do nawrócenia, nieśli pociechę, wskazywali możliwość ratunku. Fragmenty zaczerpnięte z literatury mądrościowej są rozważaniem wydarzeń zbawczych z historii, a także przeżyć człowieka, ukazywaniem ich w wciąż nowej, aktualizowanej perspektywie religijnej. Wreszcie wielkie mowy Jezusa oraz przypowieści wprowadzają uczniów w rzeczywistość Królestwa Bożego. Teksty te, nawiązujące do sytuacji egzystencjalnej ówczesnych ludzi, domagają się niekiedy *przekładu* na współczesny język, albo przynajmniej ukazania kontekstu porównań, jakie stosuje Jezus, tak by wydobyć z nich istotne pouczenie¹⁴.

¹⁴ Z. MAREK, *Biblia w katechetycznej posłudze Słowa*, Kraków 1998, s. 128-135. Por. także J. CHARYTANSKI, *W kręgu zadań i treści katechezy*, dz. cyt., s. 41-52.

Nauczanie religii w gimnazjum

Po takim zarysowaniu celów i zadań katechezy biblijnej można pytać, w jaki sposób zamierzenia te odnoszą się do lekcji religii w gimnazjum. Specyfikę tego rodzaju posługi katechetycznej można oddać przez danie odpowiedzi na następujące pytania:

- W jakim stopniu zadania i funkcje katechezy mogą być zrealizowane w trakcie nauczania religii?
- Na czym polega specyfika gimnazjum jako szkoły?
- Jakie wyzwania przed wychowaniem religijnym stawia okres dorostania?

Nauczanie religii – wedle koncepcji zarysowanej w polskim *Dyrektorium katechetycznym* – jest formą posługi katechetycznej i ewangelizacyjnej. Realizuje ono realizuje każde z sześciu wymienianych przez dokumenty katechetyczne zadań katechezy, tj. rozwija poznanie wiary, wychowuje liturgicznie, formuje moralnie, naucza modlitwy, wychowuje do życia wspólnotowego i wprowadza do misji. Aby jednak zadania te mogły zostać zrealizowane w pełni, nauczanie religii w szkole domaga się uzupełnienia w ramach wspólnoty kościelnej, w parafii¹⁵. Podobnie, funkcje katechezy nie są realizowane przez szkolne lekcje religii w sposób pełny. Nie ma raczej wątpliwości co do funkcji nauczania, jednakże wychowanie religijne może stwarzać już pewne problemy odnośnie do uczniów *letnich*, czy wręcz niewierzących, którzy korzystają z nauczania religii. Najtrudniejsza jest realizacja funkcji wtajemniczenia. Funkcję tę można realizować również w szkole, jednakże w postaci szczątkowej¹⁶. Wtajemniczenie w tym wypadku będzie wiązać się nie z sakramentami, lecz z lekturą Biblii. Koncepcję tę następująco streszcza R. Murawski, kierujący zespołem, który opracował polskie *Dyrektorium katechetyczne: Jakkolwiek nauka religii w szkole dokonuje się poza wspólnotą kościelną i nie realizuje w pełni wszystkich funkcji katechezy, niemniej jest działaniem*

¹⁵ Zob. PDK 24-29. Dokument rozgranicza sposób realizacji poszczególnych zadań katechezy w ramach nauczania religii w szkole i duszpasterstwa katechetycznego dzieci i młodzieży w parafii. Zob. obszerny komentarz do tego dokumentu: R. MURAWSKI, *Działania katechetyczne w parafii w świetle Dyrektorium ogólnego i polskiego*, w: *Przesłanie dokumentów katechetycznych Kościoła w Polsce*, red. S. Dziekoński, Warszawa 2003, s. 55-70.

¹⁶ DOK 51. Zob. także J. BAGROWICZ, *Edukacja religijna współczesnej młodzieży. Źródła i cele*, Toruń 2000, s. 281-282.

kościelnym. Posiada charakter konfesyjny¹⁷ Owocem takiego ujęcia jest przyjęcie zasady dwóch podmiotów nauczania religii w szkole: Kościoła i szkoły. *Dyrektorium* stara się kompetencje tych podmiotów oddzielić.

Specyfika gimnazjum jako szkoły polega na tym, iż jej zadaniem jest przekazanie podstawowej wiedzy o otaczającym świecie za pomocą przedmiotów, które odpowiadają dyscyplinom naukowym. *Podstawa programowa kształcenia ogólnego* przewiduje w odniesieniu do III (gimnazjalnego) i IV (ponadgimnazjalnego) etapu edukacyjnego, że *celem kształcenia jest przyswojenie przez uczniów określonego zasobu wiadomości na temat faktów, zasad, teorii i praktyk; zdobycie przez uczniów umiejętności wykorzystania posiadanych wiadomości podczas wykonywania zadań i rozwiązywania problemów; kształtowanie u uczniów postaw warunkujących sprawne i odpowiedzialne funkcjonowanie we współczesnym świecie*. Edukacja ta dokonuje się poprzez zdobycie takich umiejętności, jak *czytanie, myślenie naukowe, komunikowanie się w języku ojczystym i w językach obcych, wyszukiwanie, selekcjonowanie i krytyczna analiza informacji, sprawne posługiwanie się nowoczesnymi technologiami informacyjno-komunikacyjnymi, rozpoznawanie własnych potrzeb edukacyjnych, praca zespołowa*¹⁸. To ujęcie programu gimnazjum jest analogicznie realizowane w zakresie nauczania religii. *Podstawa programowa katechezy* przewiduje, iż zasadniczym celem lekcji religii w ramach tego etapu edukacyjnego jest *wychowanie katolika świadomego i odpowiedzialnego za swoją wiarę, kochającego Boga, Kościół i własną Ojczyznę*. Dokonywać się ma to m. in. poprzez *wprowadzenie w świat pojęć religijnych, poznanie języka i orędzia zbawczego Biblii oraz teologii, prawd wiary i zasad moralnych*¹⁹. Biorąc jednakże pod uwagę całość koncepcji lekcji religii w polskiej szkole, można tu mówić raczej o analogii niż o równoważności rozwiązań przyjętych w kształceniu ogólnym i w nauczaniu religii. Celem bowiem nauczania religii jest nie tyle wdrożenie do samodzielnych poszukiwań teologicznych, co proklamacja orędzia zbawienia i budzenie pewności wiary²⁰. Na tym polega ów katechetyczny

¹⁷ R. MURAWSKI, *Filozofia polskiego „Dyrektorium katechetycznego”*, w: *Katecheza w służbie wiary*, red. W. Janiga, T. Kocór, Przemyśl 2004, s. 56.

¹⁸ PPKO, s. 270.

¹⁹ PPK, s. 55.

²⁰ Zob. CT 60.

i ewangelizacyjny charakter lekcji religii, o którym – komentując polskie *Dyrektorium katechetyczne* – mówi R. Murawski, iż lekcja ta *posiada charakter konfesyjny, jest ważną częścią katechezy Kościoła*²¹.

Wreszcie specyfikę nauczania religii w gimnazjum kształtuje szczególnie i bardzo ważny okres rozwojowy, w którym znajdują się uczniowie, mianowicie I faza okresu dorastania. Jest to czas gwałtownego rozwoju fizycznego, emocjonalnego i moralnego. Przemiany te, wyznaczone przez *skok pokwitaniowy*, wiążą się z gwałtownym wzrostem, dojrzewaniem seksualnym, zmianami emocjonalnymi (które bywają dla wychowawców niezmiernie kłopotliwe, jak niespotykana w innych okresach życia labilność uczuć), także z wchodzeniem w nowe relacje społeczne i poszukiwaniem ich. Młodzież w I fazie okresu dorastania kształtuje zręby światopoglądu, a także własną tożsamość, która pozwala na podjęcie ról życiowych. W tym wieku młodzi ludzie doświadczają ciągłości własnego istnienia, smakują doznania, niekiedy zapamiętują się w rozmaitych, czasem nawet niezbyt bezpiecznych, postanowieniach²².

Warto wreszcie zdać sobie sprawę z przemian związanych z rozwojem umysłowym. W I fazie okresu dorastania spostrzeżenia stają się dokładniejsze i obfitujące w szczegóły, rozwijają się w aspekcie czasowo-przestrzennym, zaś nastawienie na cel w spostrzeganiu prowadzi do zwracania uwagi na takie zjawiska, jak niesprawiedliwość, cierpienie, fałsz. Jednocześnie wykorzystywana jest w dużo większym zakresie, aniżeli w poprzednich okresach, pamięć logiczna. Uwaga dorastających staje się trwalsza, zaś rozwój myślenia prowadzi do wzrostu refleksyjności i krytycyzmu, a także zdolności do filozofowania, czyli podejmowania refleksji nad własnym myśleniem i świadomości procesów myślowych²³.

²¹ R. MURAWSKI, *Filozofia polskiego „Dyrektorium katechetycznego”*, art. cyt., s. 56. Na temat ewangelizacyjnego charakteru lekcji religii w polskiej szkole piszę szerzej w książce pt. *Religia w dialogu z edukacją. Studium na temat korelacji nauczania religii katolickiej z polską edukacją szkolną*, Warszawa 2004, s. 45-52. Zob. także A. OFFMAŃSKI, *W kierunku katechezy ewangelizacyjnej. Polska katecheza młodzieżowa w latach 1945-2000*, Szczecin 2000.

²² A. BIRCH, T. MALIM, *Psychologia rozwojowa w zarysie*, Warszawa 2002, s. 63-97; I. OBUCHOWSKA, *Drogi dorastania*, Warszawa 1996, s. 17-123; M. TYSZKOWA, *Aktywność i działalność dzieci i młodzieży*, Warszawa 1977, s. 160-162.

²³ K. JAKÓBIK, *Rozwój intelektualny w okresie dorastania*, w: *Teoretyczne założenia katechezy młodzieżowej*, red. R. Murawski, Warszawa 1989, s. 27-37; I. OBUCHOWSKA, *Drogi dorastania*, dz. cyt., s. 55-66.

Te przemiany mające swe źródło w dorastaniu młodzieży należy widzieć również w perspektywie zmian społecznych. Chciałbym w tym miejscu zwrócić uwagę chociażby na zmianę polegającą na tym, iż współczesny uczeń stojący u progu okresu dorastania zwykle dużo lepiej zna się na komputerach niż jego rodzice. Wiedza rodzicielska staje się zatem dla niego dużo mniejszym wsparciem w poznawaniu świata, jawi się jako nieprzydatna, ponieważ nie jest innowacyjna²⁴. Z drugiej strony okres młodości znacznie się wydłużył: nie trwa już kilka lat, lecz przeciąga się niekiedy poza 30. rok życia, bowiem „młodzi obozują u bram miasta dorosłych”, ponieważ brama do dorosłości została zamknięta²⁵. Przez to bardzo łatwo przyjęto obecny w kontrkulturze paradygmat, który przekształcił obraz młodości traktowanej jako wyzwanie – w *niby-dorosłość* wiecznie młodych *Piotrusiów Panów*. Jak zauważa R. Legutko, *amerykański kult młodości czerpał siłę z wiary, iż dziecko jest zapowiedzią wspaniałego rozwoju i wielkich osiągnięć, kontrkulturowi kontestatorzy natomiast odrzucali wszelki rozwój i pragnęli uniezależnić się od upływu czasu (...) Młodość nie była już początkiem intrygującej drogi ku niewiadomym osiągnięciom, ale jej kresem*²⁶. Czas młodości to czas, który obecnie może trwać bardzo długo, zaś dorosłość przestała być traktowana jako stan naturalny i cel dorastania. Co prawda zjawisko to dotyczy osób, które przeszły okres dorastania, jednak wpływa także na świadomość gimnazjalistów.

Te wielorakie przemiany stanowią znaczące wyzwanie dla wychowania religijnego. Rozwój religijny jest wypadkową przemian okresu dorastania, obejmujących rozwój biologiczny, emocjonalny, umysłowy i moralny, jak również zasygnalizowanych przemian społecznych. Zdaniem R. Murawskiego, religijność dorastającej młodzieży charakteryzują następujące zjawiska²⁷:

²⁴ J. BAGROWICZ, *Edukacja religijna współczesnej młodzieży*, dz. cyt., s. 60.

²⁵ Tamże, s. 56. Istnienie zjawiska przedłużenia młodości w Polsce potwierdzają badania, o czym wspomina J. PRZYBYŁOWSKI, *Znaczenie nowej ewangelizacji dla duszpasterstwa młodzieży. Studium pastoralne*, Lublin 2001, s. 121.

²⁶ R. LEGUTKO, *Etyka absolutna i społeczeństwo otwarte*, Kraków 1994, s. 196-197.

²⁷ R. MURAWSKI, *Rozwój religijny*, w: *Teoretyczne założenia katechezy młodzieżowej*, red. R. Murawski, dz. cyt., s. 71-75.

- przeżywanie ambiwalentnych stanów uczuciowych w odniesieniu do religii, swoista niepewność i niestałość religijna, co jest wynikiem wspomnianej labilności uczuć,
- odrzucanie dotychczasowych autorytetów i poszukiwanie własnej tożsamości, co łączy się z hiperkrytycyzmem,
- rozpad dziecięcego obrazu świata oraz konstrukcja nowego,
- przetrwanie pewnych właściwości, charakterystycznych dla religijności dziecięcej; chodzi tu zwłaszcza o antropomorfizm²⁸, animizm oraz myślenie magiczne.

Wpływ na ostatnie z wymienionych zjawisk ma środowisko, w jakim wychowanek dorasta. Odnosi się to najpierw do wielorakich środowisk katechetycznych i ewentualnych, popełnianych wcześniej, błędów katechetycznych, które to błędy mogą, na przykład, podtrzymywać przekonanie o magicznych cechach sakramentów i modlitwy. Środowiska rodzinne czy koleżeńskie, w których dominuje wiara w horoskopy i moce parapsychiczne lub pojawiają się choćby zabawowe formy okultyzmu, utrudniają osiągnięcie dojrzałości religijnej, polegające na zerwaniu z animizmem i myśleniem magicznym. Tu należy zwrócić uwagę na literaturę *fantasy* i możliwość jej wpływu na osoby, które wychowują się w takich właśnie środowiskach.

Proces dojrzewania religijnego wyznaczają następujące zjawiska psychiczne²⁹:

- interioryzacja, czyli osobista akceptacja wartości religijnych i przejście od religijności heteronomicznej do autonomicznej;
- absolutyzacja, czyli umieszczenie wartości religijnych w centrum osobowości, by ją organizowały i scalały;
- socjalizacja, w której wyraża się wpływ środowiska społecznego, tak ważnego na omawianym etapie rozwoju.

Istotne jest, by działania katechetyczne skutecznie animowały powyższe procesy. Obserwowane w okresie dorastania wątpliwości religijne

²⁸ Szerzej zob. L. STACHOWIAK, *Antropopatyzm*, EK t. 1, kol. 704-705.

²⁹ J. KRÓL, *Rozwój religijności dzieci i młodzieży. Podejście psychologiczne*, w: *Aktywizacja w katechezie. Szansa czy zagrożenie?*, red. R. Chałupniak, J. Kostorz, W. Spyra, Opole 2002, s. 34-39; R. MURAWSKI, *Rozwój religijny*, art. cyt., s. 75-81; A. OFFMAŃSKI, *Katecheza młodzieżowa na poziomie szkół ponadgimnazjalnych*, w: *Katechetyka szczegółowa*, red. J. Stala, Tarnów 2003, s. 184-187; J. SZPET, *Treść i źródła katechezy*, w: *Dydaktyka katechezy*, red. J. Stala, Tarnów 2004, t. 1, s. 134-135.

i osłabienie poczucia przynależności do wspólnoty kościelnej winny znaleźć odpowiedź w wychowaniu i nauczaniu katechetycznym oraz w świadectwie życia katechetów. *Rozwiązanie kryzysu religijnego* – zdaniem J. Bagrowicza – może pójść w dwóch kierunkach: wewnętrznej przemiany, czyli nawrócenia i pogłębienia religijności, lub też odejścia od Boga. *Wewnętrzna przemiana, nawrócenie, dojrzała religijność jako owoce tego kryzysu są niezwykle ważnym elementem budowania własnej tożsamości, nie tylko w dziedzinie życia religijnego, ale tożsamości osobowej w ogóle*³⁰.

Możliwości i ograniczenia katechezy biblijnej w ramach gimnazjalnej lekcji religii

Zarysowane powyżej problemy, jakie stwarza okres dorastania, stanowią bardzo konkretne wyzwanie dla nauczania religii w gimnazjum oraz realizacji zadań katechezy biblijnej. Możliwości i ograniczenia w wypełnianiu tych zadań można pogrupować wokół kilku następujących zagadnień: problemu języka katechezy biblijnej, zawartej w Piśmie św. koncepcji Boga, biblijnych wzorów, wreszcie rozumienia nadziei, jaka tchnie z kart poszczególnych ksiąg.

Dokumenty katechetyczne z jednej strony zauważają konieczność posługiwania się językiem danej kultury oraz znajdowania wartości w niej tkwiących; z drugiej strony – podkreśla się trudność głoszenia orędzia biblijnego w sytuacji kryzysu kultury. Kryzys ten przejawia się w utracie sensu przez słowo, a co za tym idzie, w propagowaniu laksyzmu, permissywizmu, indyferentyzmu, mitologicznej interpretacji Biblii, w podejmowaniu prób politycznej lub społecznej manipulacji treścią orędzia ewangelicznego³¹. Dążenie do komunikatywności nie może skutkować ograniczeniem lub spłyceciem orędzia biblijnego. Aby zatem teksty biblijne podejmowały tematy egzystencjalnie ważne dla katechizowanych, potrzeba nie tylko interesującego wprowadzenia, czy doprowadzenia do stawiania pytań egzystencjalnych, ale konieczne jest nauczenie języka biblijnego, czy szerzej: rozumienia języka religijnego. W przeciwnym wypadku katecheza

³⁰ J. BAGROWICZ, *Głosić Słowo Boże młodzieży gimnazjalnej*, „Homo Dei” 2004, nr 4, s. 38.

³¹ PDK 71. Zob. także CT 59; DOK 208.

będzie całkiem niezrozumiała³². Język katechezy winien zatem być komunikatywny, ale jednocześnie trzeba uważać, by nie stał się on zbyt potoczny, uproszczony, a przez to utrudniający przyjęcie orędzia³³.

W pewien sposób z językiem katechezy biblijnej wiąże się koncepcja Słowa Bożego. Otóż niejednokrotnie *biblijność* katechezy sprowadzana jest do posługiwania się jedynie tekstami Księgi, podczas gdy soborowa koncepcja Słowa Bożego bardzo mocno wskazuje na fakt, iż jest ono zawarte w *świętej Tradycji i Piśmie świętym*³⁴. Słowo Boże nie może zostać sprowadzone do Księgi, a teologia do historii literatury, filozofii religii czy – ogólniej – do nauki o religii³⁵. *Dyrektorium ogólne o katechizacji*, wymieniając niedostatki katechezy posoborowej, wskazuje, iż *odniesienie do Pisma świętego w wielu katechezach jest prawie wyłącznie, tak że nie towarzyszy mu w sposób wystarczający odniesienie do refleksji i dwutysiącletniego życia Kościoła. Nie dość jasno jawi się w tym przypadku eklezjalna natura katechezy*³⁶. Potrzeba zatem, by katecheza biblijna w większym stopniu odnosiła się do sytuacji jednocześnie egzystencjalnej i eklezjalnej katechizowanych³⁷. Innymi słowy, katecheza ma pokazać, iż

³² J. CHARYTAŃSKI, *W kręgu zadań i treści katechezy*, dz. cyt., s. 52; R. CZEKALSKI, *Katecheza a komunikacja*, w: *Komunikacja w katechezie*, red. J. Zimny, Sandomierz 2003, s. 26; H. IWANIUK, *Język katechetyczny*, w: *Wokół katechezy posoborowej*, red. R. Chałupniak i in, Opole 2004, s. 131; E. OSEWSKA, *Modele komunikacji interpersonalnej i ich znaczenie dla katechezy*, w: *Wybrane zagadnienia z katechetyki*, red. J. Stala, Tarnów 2003, s. 127. Zob. także E. OSEWSKA, *Korelacja nauczania religii z językiem angielskim*, w: *Rodzina – szkoła – Kościół. Korelacja i dialog*, red. P. Tomasiak, Warszawa 2003, s. 153.

³³ Szerzej na ten temat zob. I. BAJEROWA, *Swoistość języka religijnego i niektóre problemy jego skuteczności*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 1994, t. 3, s. 11-17; I. BAJEROWA, J. PUZYŃNINA, *Język religijny. Aspekt filologiczny*, EK t. 8, kol. 19-20; R. CZEKALSKI, *Inkulturowanie w katechezie*, „Horyzonty Wiary” 2000, nr 3, s. 16-17; M. KOWALCZYK, *Inkulturowanie w katechezie*, w: *Wokół katechezy posoborowej*, red. R. Chałupniak i in, dz. cyt., s. 121-124.

³⁴ KO 10. Zob. też DOK 95.

³⁵ J. RATZINGER, *Czym jest teologia?*, „Ethos” 1999, nr 1-2, s. 22. Zob. także KKK 108 oraz komentarz do tego fragmentu: CH. SCHÖNBORN, *Idee przewodnie Katechizmu Kościoła Katolickiego*, w: *W co Kościół wierzy i z czego żyje. W 10. rocznicę opublikowania Katechizmu Kościoła Katolickiego*, red T. Panuś, Kraków 2004, s. 27-28.

³⁶ DOK 30.

³⁷ G. KUSZ, *Biblia w katechezie wczoraj i dziś*, w: *Biblia w nauczaniu chrześcijańskim*, red. J. Kudasiewicz, Lublin 1991, s. 99.

Bóg mówi do człowieka dzisiaj przez Pismo święte i Kościół. W tym przekazie niebagatelne znaczenie ma język, który zwraca uwagę na rozumienie tekstu w *żywej tradycji* Kościoła oraz na *teraźniejszość* orędzia³⁸.

Katecheza biblijna winna także posługiwać się prawidłową, biblijną właśnie, koncepcją Boga. Bóg Biblii to Bóg będący Majestatem, ale jednocześnie to Bóg działający na rzecz człowieka, Bóg bliski, ale ukryty, Bóg miłosierny, ale też sprawiedliwy i wymagający. Z obrazem Boga wiąże się wiele sytuacji praktycznych, odnoszących się do życia duchowego czy moralnego. Dlatego prawidłowy obraz Boga może pomóc katechizowanym właściwie ujmować różnorakie zagadnienia religijne, skoro w tym wieku następuje przejście od personalizacji obrazu Boga od jego interioryzacji³⁹. Z kolei niewłaściwy obraz Boga może w wieku dorastania stać się zasadniczą przyczyną kryzysów religijnych. W katechezie ukazywać należy Boga jako tajemnicę, zaś konkretne pojęcia lub obrazy jako aspektywne⁴⁰. Wydaje się, że używane w Biblii liczne obrazy Boga nadają się szczególnie do ukazywania prawdy o Bogu bliskim, widzialnie działającym, ale przecież *ukrytym*, misteryjnym⁴¹. Pamiętać wszelako należy, iż kwestia obrazu Boga jest nie tylko skutkiem bieżących działań katechetycznych, ale stanowi wypadkową kontaktów w rodzinie, wcześniejszej katechezy, rozwoju myślenia, całej masy innych jeszcze doświadczeń, nie tylko religijnych czy mających związek z przepowiadaniem albo działaniem instytucji kościelnych⁴².

Kolejnym ważnym dla katechezy biblijnej zagadnieniem jest prawidłowe ukazywanie wzorców osobowych postaci biblijnych. Nieprawidłowość ujęcia tego problemu może wiązać się albo ze skupieniem się na samych wydarzeniach zbawczych (i traktowaniem w sposób narzędny osób występujących w biblijnych opisach tych wydarzeń), albo też z przy-

³⁸ Zob. A. DŁUGOSZ, *Katechetyczne przesłanie znaków Starego Testamentu*, Kraków 1994, s. 31-36; A. DŁUGOSZ, B. STYPUŁKOWSKA, *Wprowadzenie do dydaktyki biblijnej*, Kraków 2000, s. 53.

³⁹ Z. CHLEWIŃSKI, *Bóg. Psychologiczne uwarunkowania idei Boga*, EK t. 2, kol. 984; R. GROCHOWSKA, *Bóg (obrazy Boga)*, w: *Wokół katechezy posoborowej*, red. R. Chałupniak i in., dz. cyt., s. 37.

⁴⁰ Z. CHLEWIŃSKI, *Bóg. Psychologiczne uwarunkowania idei Boga*, art. cyt., kol. 985.

⁴¹ POT. J. KUDASIEWICZ, *Poznavanie Boga Ojca*, Kielce 2000, t. 1, s. 24-25. Autor zwraca uwagę, iż historia zbawienia przekazuje całe bogactwo różnorodnych aspektów składających się na obraz Boga.

⁴² Z. MAREK, *Biblia w katechetycznej posłudze Słowa*, dz. cyt., s. 87-92.

jęciem modelu katechezy moralizującej, w której wzór osobowy zaślania (przynajmniej po części) orędzie zawarte w Piśmie św. Obie te nieprawidłowości prowadzą do nieuprawnionej redukcji kerygmatu. Trzeba tutaj skorzystać z wymienionej już w niniejszym wykładzie zasady, iż należy prowadzić do konstatacji, że Biblia przekazuje świadectwa wiary o Bogu obecnym w ludzkiej historii. Chodzi tu nie tylko o historię ludzkości, ale o historię konkretnego człowieka, bohatera wydarzenia lub opowiadania biblijnego. W ten sposób wydarzenie, dzięki wzorowi osobowemu, nabiera znaczenia egzystencjalnego dla katechizowanego, a sam wzór osobowy nie staje się przyczyną umniejszenia wydarzenia, lecz je aktualizuje⁴³.

Wreszcie, skoro katecheza biblijna ma budzić nadzieję, to zasadne jest pytanie o charakterystyczne cechy tej nadziei. W dzisiejszym świecie pojawia się z jednej strony groźba beznadziejności i zagubienia sensu życia, a czasem wręcz rozpacz, z drugiej natomiast – pokusa ucieczki od prawdy i trudów życia poprzez oddanie się nadziejom zwodniczym i bez pokrycia⁴⁴. Wydaje się, że problem nadziei należy na gruncie katechezy biblijnej połączyć ze wspomnianą koncepcją Boga, który chce dobra człowieka i działa na jego rzecz. Porównując pogańskie (czy jednocześnie *laiczne*) ujęcie nadziei z ujęciem biblijnym, R. Rubinkiewicz zauważa, że *nadzieja „laicka” opiera się na czysto ludzkim wyrachowaniu, zaś nadzieja, o której mówią teksty biblijne, (...) ma swoje oparcie w Bogu, którego*

⁴³ Przykładowo, w ramach konkretnego programu nauczania religii w gimnazjum, kwestię tę można ująć następująco: *Poprzez wzorce biblijne ukazać się może przydatność tekstów biblijnych dla współczesnego człowieka. Uczeń winien zobaczyć siebie, swoje wady i wielkość swego człowieczeństwa w wydarzeniach, o jakich mówi Stary Testament. To on jest stworzony na obraz Boga; on jest kuszony, tak jak pierwsi rodzice w ogrodzie rajskim; on staje przed pokusą pychy wyrażoną w opisie budowy wieży Babel; on przeżywa trudności wiary na wzór Abrahama; on, wraz z Mojżeszem, wędruje ku swojej trudnej wolności; on, wraz z Jozuem, pokonuje to, co wolności zagraża; on, tak jak Dawid, upada i powstaje; on w świecie skończonym i śmiertelnym ma wraz z Koheletem szukać sensu życia; on za Hiobem pyta o sens niezawinionego cierpienia; on słucha Eliasza mówiącego o jedynym Bogu; on, wraz z bohaterami „Pieśni nad pieśniami” pyta o miłość; on uczy się od braci machabejskich, czym jest męstwo i wierność. To jest ta właśnie droga, którą przebył Izrael i którą winni przebyć uczniowie, by dojść do prawdy o Tym, który jest pełnią objawienia Ojca, Jezusa Chrystusa. Bez przebycia tej drogi nielato byłoby zrozumieć wydarzenie Jezusa Chrystusa [P. TOMASIAK, *Iść za Jezusem. Program nauczania religii w gimnazjum nr AZ-3-02/3*, Warszawa 2002, s. 8-9].*

⁴⁴ J. NAGÓRNY, *Nadzieja chrześcijańska wobec wyzwań współczesności*, w: *Nadzieja chrześcijańska a nadzieje ludzkie*, red. J. Nagórny, M. Pokrywka, Lublin 2003, s. 71. Zob. także: T. STYCZEŃ, *Świadek prawdy*, w: *Czytając „Przekroczyć próg nadziei”* red. T. Styczeń, Z. J. Zdybicka, Lublin 1995, s. 35-37.

*postanowienia są nieodwołalne*⁴⁵. Ponadto nadzieja, związana z tą biblijną koncepcją Boga, nie może zostać sprowadzona do nadziei doczesnej, lecz ma charakter eschatologiczny. I to jest kolejna trudność, skoro dzisiejsze spojrzenie na nadzieję jest raczej wierne modom współczesnej mentalności konsumpcyjnej, a więc doczesnej. Ale – jak podkreśla J. Nagórny – *właśnie to zagubienie najgłębszej – eschatologicznej – perspektywy ludzkiej nadziei sprawiło, że człowiek, który nie może żyć bez nadziei, coraz bardziej rozwija czysto ludzkie wizje nadziei*⁴⁶. Właściwie budowany obraz Boga i wzorce osobowe postaci Pisma św., w których historię wkroczył Bóg i które przyjęły Boże wezwanie, służą temu, by katechizowany otworzył się na nadzieję nie zredukowaną do doczesności, a wychylającą się ku wieczności. I to jest wielka szansa, jaka otwiera się przed katechezą biblijną. I to jest zasadniczy problem dla odpowiedzi na pytanie, które nurtuje wielu gimnazjalistów: pytanie o sens własnego życia⁴⁷

Katecheza biblijna skierowana do młodzieży gimnazjalnej, szukającej swojej tożsamości, również światopoglądowej i religijnej, pozwala dorastać w atmosferze opieki Boga, opieki, o której wciąż wspominają Księgi natchnione. *Biblia jest (...) siłą odmładzającą nie tylko świętej teologii, ale także katechezy*⁴⁸. W taki sposób polskie *Dyktoria katechetyczne* uwydatnia znaczenie katechezy biblijnej. Z wyłuszczonej w niniejszym opracowaniu powodów katecheza ta ma szczególne znaczenie dla dojrzewania wiary w niezwykle ważnej I fazie okresie dorastania.

⁴⁵ R. RUBINKIEWICZ, *Biblijno-teologiczna wizja nadziei*, w: *Nadzieja chrześcijańska a nadzieje ludzkie*, red. J. Nagórny, M. Pokrywka, dz. cyt., s. 60.

⁴⁶ J. NAGÓRNY, *Nadzieja chrześcijańska wobec wyzwań współczesności*, art. cyt., s. 70.

⁴⁷ Por. J. BAGROWICZ, *Głosić Słowo Boże młodzieży gimnazjalnej*, art. cyt., s. 33-34.

⁴⁸ PDK 58.

Bible in the teaching of catechesis in the secondary school.

The changes in the pastoral theology during the last centuries returned Bible into the right place of catechetical programs. Using the Bible exist in previous catechetical models has been changed into catechesis concentrated into the Bible as the source. This process puts biblical catechesis into the heart of catechetical activities. It doesn't means, that this process is working without problems. One of them is contemporary mentality of human being, especially of young people, who are living in pluralistic and agnostic world, where *sacrum* seems to be died and became as unclear and lack connected with revealed religion. This world prefers to communicate more using the pictures then words, what is result of information revolution. In that point of view there are important difficulties in proclaiming of the Word of the Lord, especially in case of young people, opening more for virtual word.

In this article Author made a brief characteristic of biblical catechesis and shows two points of view: teaching of catechesis as a "school" and possibilities or restrictions of biblical catechesis during the catechesis in the secondary school.